

## ISPRED MOGUĆNOSTI RECEPCIJE — NEKI UVIDI VERE STEIN ERLICH\*

Lydia Sklevicky

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb

### SAŽETAK

Polazeći od pretpostavke da problematika odnosa spolova promatrana kao indikator određenog modela kulture i kao društveni odnos sui generis predstavlja vezivno tkivo raznorodnih radova Vere Stein Erlich, ovaj rad prati odnos spolova u autoričinom djelu u okviru tri skupine specifičnih konteksta:

1. u kontekstu psiholoških rasprava objavljenih tridesetih godina;
2. u okviru publicističke djelatnosti nastale u kontekstu bogatog i raznorodnog ženskog pokreta istog razdoblja;
3. u kontekstu antropoloških istraživanja.

Iz pregleda stavova i problema kojima se Erlichova bavila u spomenutim okvirima, ovaj rad izvodi zaključak o relevantnosti postavljenih pitanja i naznačenih odgovora što su nerijetko bili ispred mogućnosti recepcije vlastite sredine.

Problematika odnosa spolova promatrana kao indikator određenog modela kulture i kao društveni odnos sui generis, na svojstven način predstavlja vezivno tkivo raznorodnih radova Vere Stein Erlich objavljivanih u četrdesetogodišnjem rasponu. Od objavljivanja knjige »Kolektivni rad u suvremenoj školi« 1933. godine, do teksta »Regionalne razlike u emocionalnoj klimi«, posljednjeg objavljenog rada 1974. godine, ta je tematika »leitmotiv« njezinog plodnog i angažiranog djela.

Analiza koja tu, u današnjem vremenu ponovno aktualiziranu, problematiku stavi u žarište svog zanimanja, ima šansu da pokuša ispuniti višestruku zadaću. To je, u prvom redu, ponovno otkrivanje onih znanstvenih i publicističkih radova te autorice koji su u vrijeme svog nastanka, tridesetih godina bili ispred mogućnosti recepcije vlastite sredine. No, oni nam danas govore neobičnom svježinom i aktualnošću već i stoga što se javljaju u prepoznatljivoj atmosferi ponovljene svjetske ekonomske i društvene krize.

\* Ovaj je tekst sažetak šire rasprave što će pod naslovom »Problem odnosa spolova u znanstvenom i publicističkom radu Vere Stein Erlich« biti tiskana u časopisu »Žena«, Zagreb, br. 5, 1984.

Pored toga, otvara se mogućnost da nakon četrdesetogodišnjeg povijesnog iskustva utvrdimo stupanj razgradnje one slike svijeta čije je dezintegracijske procese autorica već tada razmatrala, kao i stupanj ostvarenja utopijskih mogućnosti koje je tadašnja kriza vladajućeg modela kulture nagovještavala. Naposljetku, osvrt na odnos spolova u djelu Vere Stein Erlich olakšava nam i evaluaciju pionirskog karaktera njezinih radova, budući da postoji mogućnost usporedbe s bogatom suvremenom literaturom koja problematizira istu temu, a nastala je kao odgovor društvenih znanosti na poticaje novih društvenih pokreta, i to posebice neofeminističkog pokreta sedamdesetih godina.

Razmatranje odnosa među spolovima u djelu Vere Stein Erlich pratit ćemo u okvirima specifičnog konteksta raznih područja njezinog istraživanja i djelovanja.

Prvu skupinu čine radovi s područja psihologije i pedagogije, gdje je odnos spolova problematiziran u kontekstu kritike građanske porodice. Osobit je naglasak na kritici spolnog determinizma u distribuciji moći i hijerarhijskoj strukturi obitelji, te specifičnoj socijalizaciji muške i ženske djece. Polarizacija spolnih uloga koja je rezultat takve socijalizacije čini okosnicu jednog inače svagda latentnog, no katkada i veoma oštrog, manifestnog konflikta — rivaliteta i nerazumijevanja muškaraca i žena kao odvojenih društvenih grupa.

Druga skupina radova vezana je uz publicističku i javnu djelatnost Vere Stein Erlich, i nadahnuta je kritičkim angažmanom u širem kontekstu borbe za demokratizaciju društva tridesetih godina. Usredotočivši se na razobličavanje autoritarnog karaktera spolne i dobne asimetrije u raspodjeli društvene moći, te na prevladavajuću praksu diskriminacije koja je njegova neizbježna posljedica, ona stavlja znanstvenu analizu u službu neposrednog mijenjanja društvene svijesti i stvarnosti.

Konačno, budući da su antropološka istraživanja te autorice danas najbolje poznata, ovdje ćemo samo naznačiti mjesto i način na koji je problem odnosa spolova u njima prisutan. Osvrnut ćemo se i na promišljanja u kojima Erlichova tijekom posljednjeg desetljeća života nastoji ocijeniti dosege promjena u tradicionalnom modelu odnosa među spolovima. U njima je očigledna težnja k reafirmaciji nekih aspekata tradicije na uštrb aktualnog stanja.

## 1.

U prvim publiciranim radovima autorica, psiholog po prvobitnoj vokaciji, bavi se problemima odgojnog i obrazovnog procesa u okviru takozvanog pokreta nove škole. Serija knjiga objavljena od 1933. do 1936. godine — **Kolektivni rad u suvremenoj školi<sup>1</sup>, Individualna psihologija u školskoj praksi<sup>2</sup>, Metoda Montesori<sup>3</sup>, i Današnje dijete — Problemi savremenog odgoja<sup>4</sup>** —

1 Kolektivni rad u suvremenoj školi, Minerva, Zagreb, 1933.

2 Individualna psihologija u školskoj praksi, Minerva, Zagreb, 1934.

3 Metoda Montesori, Minerva, Zagreb, 1934.

4 Današnje dijete — Problemi savremenog odgoja, Atlas nakladnog zavoda u Zagrebu, Zagreb, 1936.

pokazuje širenje njezinog zanimanja od popularizacije nove škole koja predstavlja kritičko osporavanje te tradicionalne represivne institucije k problematici razvojne psihologije, da bi se naposljetku usredotočila na kritiku građanske porodice.

Vera Stein Erlich prva je u našoj sredini koja s oduševljenjem i odobravanjem izvještava o pokretu nove škole koji je djelovao u prednacističkoj Njemačkoj. U spomenutim radovima nastoji opisati novu odgojnu praksu koja osporava represivnu spregu autoritarne škole i obitelji. Školu razobličava kao represivnu instituciju što služi obnavljanju autoritarne ideologije odgajajući svoje štitićenike za neupitno prihvaćanje postojećih društvenih uloga i odnosa. Najaktivniji činioци pokreta nove škole su, po njenim riječima, »silno zamašni i revolucionarni« omladinski i ženski pokret. U knjizi **Kolektivni rad u suvremenoj školi** opisana su temeljna načela tog pokreta. On se zasniva na isticanju racionalnosti nasuprot naglašavanju »čuvstvenog odgoja« i iracionalnog idealizma »Blut und Boden« ideologije koji »zastupaju tezu da se razumom ne mogu riješiti socijalni problemi«<sup>5</sup>, te na izgrađivanju slobodne i kritične ličnosti nasuprot podaničkoj poslušnosti i, naposljetku, uvođenju koedukacije kao preduvjeta stvaranja jednog novog, bliskog, spontanog i slobodnog odnosa među spolovima. Opisane su »samosvjesne djevojke«, »intimna prijateljstva između pojedinih mladića i djevojaka« što nisu »smetnja u radu niti koga uznemiruju«<sup>6</sup>. Zajednički odgoj djevučaka i žene«, piše autorica u knjizi **Današnje dijete**. Ističe se da koedukacija nije pukomehaničko stvaranje mješovitih razreda. Tek ako je odgajatelj uspio razbiti predrasude o inferiornosti djevučaka što ih djeca donose u školu, smije se govoriti o rezultatima koedukacije.

Erlichova u tim radovima tek ovlaš dotiče socio-ekonomske i povijesne razloge društvene krize, budući da težište zanimanja usmjerava na mikrorazinu društva — situaciju pojedinca i obitelji. Tragajući za uzrocima neslobode i nelagode, utječe se psihoanalitičkim kategorijama i interpretativnim modelima. Iako se najviše oslanja na individualnu psihologiju Alfreda Adlera, radovi iz tog razdoblja otkrivaju autoričino poznavanje Freuda i Reicha.

Vera Stein Erlich »razračunava« s atmosferom nejednakosti, o kojoj govori psihologijskom analizom mehanizama primarne socijalizacije. Osobitu pažnju poklanja društvenoj konstrukciji spola i ulozima seksualnog potiskivanja, te funkciji porodice kao posrednika »nesvjesnog« obnavljanja postojećih nejednakosti. »Nove ekonomske prilike«, zaključuje autorica, zaoštrene postojećom krizom, suočile su pojedince s neodrživošću zatečenih modela spolnih uloga i patrijarhalne porodice. Nužda ekonomske emancipacije velikog broja žena nespojiva je s prevlašću muškaraca u porodici. No, traženje novih modela odnosa među spolovima nije se pokazalo kao jednostavan i bezbolan proces. Dok je s jedne strane to prelazno razdoblje bilo obilježeno nesnalaženjem pojedinca, s druge je rezultiralo stvaranjem ženskog i omladinskog pokreta.

5 **Kolektivni rad** . . . , sp. dj. str. 8—11.

6 Isto, str. 66.

Kritika građanske obitelji Vere Stein Erlich temelji se, kako smo već spomenuli, najvećim dijelom na psihoanalitičkim spoznajama. Psihoanalizu poima kao kritičko oruđe privilegiranih marginalaca. To su u prvom redu »proleterizirati intelektualci«, »mlađi i ženski članovi velegradskih familija koji su uživali prava druge klase«, a potječu iz »srednjih i krupnih« građanskih slojeva<sup>7</sup>. Psihoanalitička teorija o štetnosti zatumljenih i potisnutih poriva, po shvaćanju autorice, odražava borbu žena protiv svakog ugnjetavanja, »koje je u tom historijskom momentu postalo čista nepravednost i brutalnost«<sup>8</sup>. No, ona se ne zaustavlja samo na toj ravnini kritike obitelji. Žene i djeca su, pored »podjarmljivanja u seksualnom pogledu« i na drugim područjima podložni muškarcu, a osobito u ekonomskom pogledu. »Čitavo je doba patrijarhata ispunjeno autoritetom« piše autorica u knjizi **Današnje dijete**<sup>9</sup>. Patrijarhalna je porodica samo jedna instanca autoritarnog društva te stoga ne iznenađuje što ona »ne ostavlja mnogo mjesta za ostvarivanje ni izgrađivanje drugarstva, jednakosti i solidarnosti.«<sup>10</sup> Upravo kriza načetog autoritarno—patrijahalnog sklopa vladajuće kulture koja je rezultirala otvorenim konfliktom ne/privilegiranih članova obitelji, stvorila je preduvjete za razvoj pokreta za emancipaciju žene. No, autorica unatoč izraženim simpatijama za taj pokret ističe opasnost »nepotpune emancipacije«, takvog stanja na kojemu žene još i danas najviše participiraju. Stari oblici društvenog uvjetovanja spolnih uloga postali su neadekvatni i u suprotnosti s izraženim aspiracijama deprivilegiranih grupa, dok do kvalitativnog pomaka nije došlo. Stare uloge nisu u potpunosti odbačene, one su tek modificirane nekim novinama, što je u slučaju žena dovelo do pukog udvajanja uloga.

Osobito su bliska suvremenim feminističkim analizama opažanja Vere Stein Erlich koja se odnose na proces socijalizacije ženske djece. Ona potvrđuje poznatu izreku Simone de Beauvoir da se žena ne rađa, već da se ženom postaje.

I naposljetku, bitna instanca kritike društvene uvjetovanosti ženstvenosti predstavlja osporavanje ideologijske mistifikacije te uvjetovanosti, zaodjevene u načelo »ženske prirode«. Najuočljiviji primjer je dogma o »materinjem instinktu« koji biološku činjenicu što žene rađaju djecu želi predstaviti kao tvdnju u prilog majčinstva kao najadekvatnijeg »poziva« žene. Erlichova argumentirano osporava takvo idealiziranje majke kao »prirodne« i »instinktivne« odgojiteljice i zalaže se za racionalni, neautoritarni odgoj obaju spolova.

Rezimirajući prikaz te skupine psihologijskih rasprava Vere Stein Erlich valja istaći da je u njima autorica analizirala bitne determinante odnosa među spolovima. Ženske studije, disciplina koja je znanstveni status izborila sedamdesetih godina, ponovno su aktualizirale mnoge teme o kojima ona piše tridesetih godina. Studije suvremenih autorica u rasponu od Simone de Beauvoir, Juliet Mitchell, Ann Oakley, Adrienne Rich, Elisabeth Badinter,

7 Individualna psihologija . . . , sp. dj., str. 10.

8 Isto, str. 8.

9 Današnje dijete . . . , sp. dj., str. 11.

10 Isto, str. 11.



Nancy Friday, Elene Gianini Belotti<sup>11</sup> i mnogih drugih s obiljem novih uvida i empirijskih potkrijeпа potvrđuju ispravnost njezinih hipoteza i svjedoče o pionirskom karakteru autoričnih radova.

2

Vera Stein Erlich djelovala je svojim napisima u okvirima bogatog i raznovrsnog ženskog pokreta u Jugoslaviji između dva rata. U njima na popularan način iznosi teze iz znanstvenih radova, a često ih i radikalizira. Svoje je feminističke tekstove objavljivala u zagrebačkom tjedniku **Židov**, te beogradskim mjesečnicima **Život i rad** i **Žena danas**. Suradnja u potpunosti je rezultat veza stvorenih u takozvanom klubu Dr. Bene Steina, njezina supruga.<sup>12</sup> »Žena danas« što izlazi u Beogradu od 1936—1940. godine glasilo je komunistički inspiriranih žena koje, slijedeći politiku Narodnog fronta, izdaju svoje glasilo i pridružuju se građanskim feminističkim organizacijama tražeći način za legalnim javnim djelovanjem. Neke od aktivistkinja i suradnica posjećivale su spomenuti klub u kući Vere Stein Erlich<sup>13</sup>.

U tekstovima objavljenim u glasilu zagrebačke židovske općine **Židov** u toku 1935. godine<sup>14</sup> problematiku emancipacije žene promatra i komentira u okviru aktualnih zbivanja u židovskoj zajednici. S ponosom i nadom piše o položaju »moderne jevrejske žene« u prvim kibucima (»kvucama«), o ispravnom postavljanju ženskog pitanja unutar cionističkog pokreta, o učestalim pojavama diskriminacije žena u radu samih židovskih općina, te o uspjesima jevrejske ženske organizacije WIZO koja pomaže svojim članicama »da pređu granice svog uzanog privatnog života i nađu vezu s realnim svijetom, s onim stvarnim socijalnim i nacionalnim pritiskom koji daje poticaja za rad.«<sup>15</sup>

U publicističkim se radovima autorica često osvrće na društvenu praksu feminističkih pokreta. U napisu »Prava žena«, prvom u seriji javljanja u **Ženi danas**<sup>16</sup> konfrontira mišljenje o potrebi, odnosno izlišnosti feminizma u drugoj polovici tridesetih godina. Protivnici jednakosti žena istupaju s tezom njihove eliminacije s tržišta rada (»iz zvanja«) i osporavanjem aspira-

11 Simone de Beauvoir, **The Second Sex**, Penguin Books, 1975; Juliet Mitchell, **Women's Estate**, Penguin Books, Baltimore, 1973; Ann Oakley, **Women Confined. Towards a Sociology of Childbirth**, Martin Robertson, Oxford, 1980; Adrienne Rich, **Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution**, Virago, London, 1977; Elisabeth Badinter, **L'amour en plus. Histoire de l'amour maternel XVII<sup>e</sup> — XX<sup>e</sup> siècle**, Flammarion, Paris, 1980; Nancy Friday, **My Mother/My Self. The Daughter's Search for Identity**, Fontana/Collins, 1979; Elena Gianini Belotti, **Dalla parte delle bambine**, Feltrinelli Editore, Milano, 1973.

12 »Dr. Stein inicirao je i osnivanje Radne zajednice za individualnu psihologiju; u njoj su se okupljali pedagogi, liječnici, psiholozi, sociolozi koji su nastojali nadrasti pomodni interes i isprazno intelektualiziranje izvornim sociološkim straživanjem, obrazovnom i medicinskom praksom.« sp. prema: Zorica Stipetić, **Argumenti za revoluciju — August Cesarec**, cdd, Zagreb, 1982, str. 282.

13 Usp.: Mladen Iveković, **Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945**, Naprijed, Zagreb, 1970, knj. I, str. 280—287.

14 Slijedeći tekstovi objavljeni su u tjedniku **Židov**: »O uspjesima feminističkog pokreta«, 1935, 1. 3., broj 9, str. 6; »Žene i općinski izbori«, 1935, 27. 9., broj 40, str. 8—9; »O aktiviranju žena«, 1935, 20. 12., broj 52, str. 4.

U kasnije objavljenom tekstu: »Alfred Adler. Povodom srta osnivača individualne psihologije«, 1937, 11. 6., broj 24, str. 5, ističe zasluge Adlerovih teorija (ali i njegovog učitelja Freuda) u razobličavanju »konvencionalne laži o sretnoj i zadovoljnoj porodici«.

15 O aktiviranju žena, sp. dj.

16 Politička prava žena, **Žena danas**, Beograd, 1936, I, 1, str. 15; Istraživanja o porodici, 1937, II, 5—6, str. 7—8; Omladinska pitanja, 1938, III, 14, str. 15—16.

cija za sudjelovanjem u javnom i političkom životu (artikuliranom u zahtjevu za pravom glasa) i zagovaraju zatvaranje u porodicu, unutar koje »neka bude ono prirodno, bezazleno i djetinjasto stvorenje na veselje sebi i svojim.«

Razloge otpora ženskom pokretu nalazi u činjenici što on ne predstavlja samo još jedan napad na patrijarhalne i autoritarne mehanizme društvene regulacije već i u njegovim dalekosežnijim aspiracijam i prijanjanju uz »interese širih slojeva«<sup>17</sup>. Antifeministi mogu zagovarati »podjelu sfera za spolove«, no **praksa** otkriva zastrašujuću neimaštinu, eksploataciju žena, prisilno rađanje zbog zabrane »regulacije poroda« (jer »oni su strogi čuvari morala«). Erlichova ih prokazuje kao one krugove koji vide »rešenje sviju poteškoća u ratu, koji tvrde da sve vrline dozrevaju tek pod oružjem«<sup>18</sup>. Pobjijajući u istom tekstu argumente protiv proširenja ženskih prava, za koje smatra da ne mogu ni u jednoj tački izdržati kritiku, Vera Stein Erlich u prilog svojim stavovima iznosi tezu o povijesnim šansama marginalnih grupa. Ona smatra da su »nove grupe, ranije bespravne, mnogo zrelije nego što su to proricali protivnici njihove emancipacije«, i to stoga što su »istorijski prisiljene na kritički stav.«

Ekonomska je kriza dovela u pitanje već postignute uspjehe feminističkog pokreta — pravo na obrazovanje, ulazak žena u zvanja, demokratizaciju patrijarhalne porodice. Na žene se gleda kao na konkurente, dok i one same uviđaju tegobnost »poluemancipovanog položaja« ističe autorica u tekstu »Žena i porodica« tiskanom u časopisu **Život i rad**<sup>19</sup>. No, taj uzmak nije imao reperkusije isključivo na planu javne djelatnosti žena. U privatnom životu on će uzrokovati regresiju na preživjele patrijarhalne forme obitelji i uzdrmati novostečenu samosvijest žena.

U pojedinim tekstovima Vera Stein Erlich posebno se bavi problematikom porodice. Tako članak **Istraživanja o porodici** tiskan 1937. godine u **Ženi danas**<sup>20</sup> predstavlja pledoaje za znanstveno potkrepljivanje aktualnih diskusija pro i contra porodice.

Rezimirajući značaj publicističke djelatnosti ove autorice, valja istaći neke probleme koji i u današnjem znanstvenom proučavanju odnosa spolova zauzimaju važno mjesto. To je problematiziranje odnosa emancipacije žene u privatnoj i javnoj sferi, te radikalna kritika ahistorijskog poimanja kategorija priroda i kultura. Erlichova naglašava društveni karakter procesa formiranja spolnosti i kodificiranog različitog ponašanja, pri čemu njene ideje pokazuju veliku bliskost sa sofisticiranijim rezultatima suvremene antropologije žene, osobito sa shvaćanjima Sherry Ortner<sup>21</sup> i određenjem »sistema spola/roda« kojim Gayle Rubin označava sklop aranžmana kojim jedno društvo pretvara biološku spolnost u proizvode ljudske djelatnosti<sup>22</sup>.

17 Politička prava žena, sp. dj.

18 Isto.

19 Žena i porodica, **Život i rad**, Socijalno-književni časopis, Beograd, 1938, juli-avgust, sveska 10 i 11, str. 11—12.

20 Istraživanja o porodici, sp. dj.

21 Sherry Ortner, Žena spram muškarca kao priroda spram kulture?, u: **Antropologija žene**, Zbornik, uredile Z. Papić i L. Sklevicky, Prosveta, Beograd, 1983, str. 152—183.

22 Gayle Rubin, Trgovina ženama: Beleške o »političkoj ekonomiji« polnosti, isto, str. 93.

Pored toga, treba ukazati i na autoričino angažirano shvaćanje zadaće empirijskih društvenih znanosti kao bitne instance društvene kritike.

### 3

Zavojit je i mjestimično tegoban put kojim je Vera Stein Erlich stigla do reputacije i karijere socijalnog antropologa. U više je napisa prikazala svoju evoluciju od prve ankete provedene u razdoblju od 1937. do 1940. godine, započete upitnikom od 130 pitanja o porodičnom životu i položaju žene u tradicijskoj kulturi, provedene u 300 jugoslavenskih sela. Početkom šezdesetih godina konačno je objavila svoje pionirsko istraživanje u cjelovitoj publikaciji — knjizi **Porodica u transformaciji** tiskanoj prvi put 1964. godine (Naprijed, Zagreb). Problemi obrađeni u toj studiji pripadaju krugu socijalno-psiholoških aspekata istraživanja porodice: problematika autoriteta, konflikata i rivaliteta, ljubavi i mržnje, grupacija unutar porodice, ranga i pozicije članova i procesa transformacije svih odnosa. Velike razlike u porodici raznih krajeva Erlichova je istraživala prvenstveno s »historijskog i ekonomskog gledišta, naime dodire, sukobe i infiltracije koji su izvana djelovali na području i na prilagođavanje čitavog života nadirućoj novčanjoj ekonomiji.«<sup>23</sup>

Odnos spolova u socijalno-antropološkim radovima Vere Stein Erlich praćen je u kontekstu proučavanja procesa transformacije tradicijske porodice kojoj je dobna i spolna razdioba bila temelj čitave strukture. Težište se, dakle, pomiče s radikalne kritike jednog historijskog oblika porodice, k istraživanju njezine evolucije. U daljnjim studijama nastalim šezdesetih i sedamdesetih godina, Erlichova razrađuje i proširuje probleme već sadržane u okviru tog zamašnog projekta. Krajem šezdesetih godina u jednom tekstu predlaže ponavljanje svoje pionirske studije nakon vremenske distance od trideset i tri godine. Kao naročito intrigantnu nepoznanicu spominje emocionalne veze članova porodice. U toj se tački krug autoričinih interesa na neki način zatvara: pređen je put od interesa za individualnu sudbinu otuđenog pripadnika građanskog društva, preko otvorenosti za interakcije ljudi okupljenih u društvenim pokretima, tradicijskim seoskim zajednicama, pa nazad do sudbine pojedinaca u vremenu u kojem se još nisu stižali tektonski potresi onih društvenih i kulturnih mijena o kojima piše na početku svoje karijere. Potrebu takvog istraživanja potkrepljuje po njenom mišljenju neutemeljenim i proizvoljnim tvrdnjama učestalim u časopisima i popularno-naučnoj literaturi, koje svojim autoritativnim tonom žele »impresionirati čitaoca«. To su tvrdnje da brak nema budućnosti, da sentimentali pripadaju prošlosti. Iako je Erlichova sklona priznati da se »na površini« opaža »velika bezobzirnost muškaraca«, i »teške traume« koje svakodnevno doživljavaju žene svih generacija u intimnim odnosima, ona to stanje pripisuje ciničnom odbacivanju važnosti dijadičkih odnosa. Na tragu takvih razmišljanja Vera Stein Erlich više ne slijedi interes za porodicu kao povijesno uvjetovanu/promjenjivu kategoriju, već je promatra kao univerzalnu ljudsku tvorbu. Štoviše, u govoru knjige **Jugoslavenska porodica u transformaciji**, za temelj tako

<sup>23</sup> Sudbina jedne ankete. Umjesto predgovora, u: **Jugoslavenska porodica u transformaciji**, Liber, Zagreb, 1971, str. 17.

univerzalistički shvaćenju porodici uzima »osjećajno povezivanje ljudi« i »individualističku komponentu ljudske naravi«, što su prerogativi/aspiracije tek porodice razvijenog građanskog društva. Pored toga, autorica se poziva i na »čovječje organsko ustrojstvo«<sup>24</sup> i rezultate istraživanja sličnih oblika udruživanja kod antropoida (citira Konrada Lorenza i Desmonda Morrisa). U tim radovima biološkom determinizmu pridružuje se i kulturni determinizam pri interpretaciji položaja žene<sup>25</sup>. Istaknuta je također autoričina težnja za reafirmacijom tradicije. To inzistiranje na tradiciji, kontinuitetu, na određen način stoji u suprotnosti s kritičkim odnosom spram njene bremenitosti hijerarhijskim i autoritarnim elementima koje autorica razobličava u radovima iz tridesetih godina. Takav prenos težišta interesa moguće je razumjeti ukoliko uzmemo u obzir okolnosti pod kojima su ti interesi izražavani. Tridesete godine nagovještavaju katastrofu svjetskih razmjera, lom svih poznatih tradicija, regresiju u barbarstvo. Šezdesete i sedamdesete, pak, daju više nade u kontinuitet ljudskog opstanka, tako da je shvatljiva težnja za »vječnim«, filogenetskim istinama — one se ponovno čine mogućima...

Afirmacija ljudske afektivnosti nada se kao panaceja i za sve zbiljske manjkavosti odnosa među spolovima.

\*

Neko znanstveno djelo ne vrednuje se nužno prema odgovorima koje daje, već prvenstveno prema prodornosti i otvorenosti pitanja koja postavlja. Otvorenost u radovima Vere Stein Erlich iskazuje se konsekventnim pozivanjem na **praksu** kao jedini kriterij vrednovanja tuđih i vlastitih rezultata. Znanstvena i publicistička promišljanja te autorice o odnosu spolova u vremenu brzog povijesnog toka ucrtala su nova područja relevantnosti i upitanosti tamo gdje su nekad bila bijela prostranstva samorazumljivosti, trome i uspavane, nepomične »prirode«. Ako pri tom promišljanju Erlichova s većom pomnjom promatra položaj žena u tom odnosu, to je zato što njihov prosvjed protiv nejednakosti predstavlja historijski novum na ovom tlu i otvara neke, još nedostignute, utopijske mogućnosti. Postojanje autonomnog ženskog pokreta tridesetih godina osiguralo je javni prostor za artikulaciju tog prosvjeda. On je danas zatrt u zaborav, i stoga su radovi Vere Stein Erlich što se bave tom problematikom doživjeli istu sudbinu.<sup>26</sup> Nakana ovog prikaza bila je da barem djelomično ispravi tu nepravdu.

24 Kriza ili transformacija porodice, *Gledišta*, 1974, XV, 3, str. 336.

25 An Anthropologist's View of Different Gender Roles, rukopis.

26 U popisu »važnijih članaka« spomenutih u knjizi »Jugoslavenska porodica u transformaciji«, sp. dj., str. 505, ne nalazimo ni jedan od autoričnih feminističkih članaka koji bi i po današnjim standardima bili kadri izdržati znanstvenu kritiku.

**Lydia Sklevicky**

**Ahead of her time: Certain insights of Vera Stein Erlich**

**SUMMARY**

Starting with a hypothesis that the problem of the relationship between sexes — perceived as an indicator of a particular model of culture and as a *sui generis* social relationship — represents the connecting tissue of Erlich's heterogenous work, this study examines the relationship between sexes in her work within three specific frames of reference:

1. within the context of her studies on psychology published during the 1930's;
2. within the framework of her journalistic work written in connection with an active women's movement during the same period;
3. within the context of her anthropological studies.

The conclusion of the article, based on a review of Erlich's work, shows the relevance of the questions she posed and the answers she gave, both of which often out-distanced the receptive possibilities of her time.

Translated by  
Vanja Matković